

По-друге, відповідні урядові установи багатьох європейських держав не вели окремої статистики щодо осіб української національності, включаючи їх до категорії російських емігрантів. Ще важче виокремити чисельно емігрантів-українців з так званого російського емігрантського комплексу, у складі якого вони опинилися на території Болгарії, Туреччини, Югославії (маються на увазі українці, що воювали у складі білих армій Денікіна і Врангеля).

По-третє, визначенню відносно точної чисельності емігрантів заважає процес репатріації, який охопив по закінченні Першої світової війни насамперед маси мирного населення Галичини. Цю категорію емігрантів правильніше було б визначити терміном «біженці», бо їх виїзд поза межі України був явищем стихійним за характером та епізодичним за часом. Після короткотривалого перебування у таборах для полонених маса «біженців» повернулися на батьківщину. Крім того, процес репатріації охопив напочатку 20-х рр. частину військових і політичних емігрантів.

По-четверте, в 20–30-ті рр. до країн Європи на заробітки масово виїздили селяни й робітники із Західної України. Визначити чисельність трудових емігрантів можна лише приблизно, бо по закінченні сезонних робіт більшість заробітчан поверталися до рідних земель.

По-п'яте, веденню точної статистики заважає високий рівень динаміки міграцій українців в Європі (як міждержавних, так і всередині однієї країни), обумовлених економічними й політичними мотивами.

Джерела та література

1. Зарубіжні українці: Довідник. – К., 1991.
2. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Репр. вид. 1955–1984 рр. – Львів, 1993. – Т. 1.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – Репр. вид. 1949 р. – К., 1995. – Т. 2.
4. Леник В. Вчора, сьогодні, завтра. До історії українського інтернату в Мюнхені. – Мюнхен, 1990.
5. Давидовець О. Безробіття в Польщі і наша еміграція // Тризуб. – 1926. – Ч. 20.
6. Перша конференція української еміграції та Головна еміграційна рада. – Париж, 1929.
7. III делегатський з'їзд української еміграції у Польщі // Тризуб. – 1934. – Ч. 40.
8. Порохівський Г. Українська військова еміграція в Румунії // Табор. – 1930. – Ч. 13.
9. Доповідь про інтернування української еміграції // ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп.1. – Спр. 563.
10. Регістраційно-статистична секція // Рік праці Українського Громадського Комітету в ЧСР. – Прага, 1922.
11. Григоріїв Н. Чесько-українські стосунки // Нова Україна. – 1922. – Ч. 1.
12. Гебнер Р., Горбач А. Г. Українські емігранти в Німеччині // Народна газета. – 1995. – № 40.
13. Заставний Ф. Д. Українська діаспора. – Львів, 1991.
14. Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії. – Прага, 1941.
15. Трошинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994.
16. Велика історія України. – Львів; Вінніпег, 1948.
17. Українська діаспора у світі: Довідник. – К., 1993.

Summary

The article is devoted to the problem of calculation of Ukrainian emigrants' general quantity in European countries in the 20-30s of XX century. The main attention is paid to the analysis of the numeral data in the separate countries. The factors that make difficult the process of the determination of Ukrainian emigrants' quantity are discovered.

Л. В. Турчина

РОЛЬ УКРАЇНИ В ТЕОРІЇ АЗІАТСЬКОГО РЕНЕСАНСУ М. ХВИЛЬОВОГО

Настрої та переконання чільників української літератури, як правило, завжди щільно пов'язані з національним буттям народу. Для прикладу можна згадати Г. Сковороду, Т. Шевченка, І. Франка, В. Стуса. Особливо міцними стають такі зв'язки у періоди змін, коли зникають старі суспільні структури, а між новим і старим розпочинається боротьба. Тоді гостро постають проблеми гуманізму, самого сенсу життя людини, свободи, прогресу і справедливості. У 20-ті рр. культура українського народу, мова якого в Російській імперії протягом кількох століть зазнавала жорстоких переслідувань, заборон, відзначається появою розмаїття мистецьких талантів і силою художніх відкриттів. Відбувається справжній масштабний і радикальний переворот у свідомості й художній культурі, який породив нову систему напрямків і стилів. Модерна українська культура починає розвиватися під гаслами духовного оновлення й національного відродження.

Актуальність даної статті визначається тим, що сьогоднішнє українське суспільство знову потрапило до подібної ситуації: розбудова незалежної української держави призвела до необхідності

визначення місця України у загальноісторичному процесі, з'ясування її ролі у міждержавних відносинах, встановлення зовнішньополітичних пріоритетів. Оскільки дана проблема не є новою для інтелектуального українського простору, доцільним буде звернутися до розгляду історичного досвіду спроб її розв'язання. Саме тому метою даної статті є вивчення перебігу літературної дискусії 1925–1928 рр., з'ясування її основних тез, з акцентом на визначенні ролі України у теорії азійського ренесансу, запропонованої видатним суспільно-політичним діячем тієї доби Миколою Хвильовим (1893–1933).

На жаль, історіософська концепція М. Хвильового до цього часу не знайшла свого дослідника. Серед вітчизняних науковців зустрічаємо переважно літераторів, які, досліджуючи літературознавчі аспекти творчості М. Хвильового, дотично розглядають і його публіцистичні памфлети. В історичній же науці постать М. Хвильового трактується як приклад літературного діяча середини 20-х рр., який закінчив життя самогубством, не витримавши умов боротьби з більшовицьким режимом. Більшою мірою прислужилися до розв'язання певних аспектів теоретичної спадщини М. Хвильового представники української діаспори, у дослідженнях яких немає чіткого розмежування між історичними та літературними дослідженнями, притаманного вітчизняній науці. Отже, знаходячись на перетині історико-літературної проблематики, теоретично-філософські міркування цієї визначної постаті нашої історії лишаються до цього часу практично не вивченими.

Речник українського ренесансу 20-х рр. М. Хвильовий та його генерація митців й письменників-«неокласики», що сповідували самодостатність мистецтва, прагнули піднести українську літературу до європейського рівня. Але повнокровному природному розвитку мистецтва серйозно заважала політика й ідеологія більшовиків, які прагнули підпорядкувати собі духовну сферу, зокрема літературу, зробивши її слухняним, за висловом В. Леніна, «гвинтиком і коліщатиком загальнопролетарської справи». Так званий «класовий підхід» й «пролетарська ідеологія» механічно переносилися до сфери літератури, зумовлювали конфронтацію серед митців. Письменників поділяли на «пролетарських» й буржуазних «попутників».

У складних умовах наступу компартії на духовно-національне відродження й творчу думку виникла літературна дискусія, в ході якої порушувалось багато питань: ставлення до класичної спадщини, яку пролеткультівці відкидали, прикриваючись лівацькими (марксистськими) фразами, проблему традицій і новаторства, шляхів розвитку нового мистецтва. Тому не виникає подиву з приводу того, що саме літератори започаткували полеміку, основним питанням якої в кінцевому рахунку стала проблема існування української нації як повноцінної одиниці світової спільноти.

Хронологічні межі дискусії охоплюють період з 30 квітня 1925 р. до 14 січня 1928 р. В її перебігу виділяють два етапи. Перший, або літературно-організаційний, характеризується участю багатьох диспутантів і розглядом великої кількості проблемних питань. Другий, що розпочався 26 квітня 1926 р. листом Й. Сталіна Л. Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У[1], несе яскраво виражений політичний характер, особливістю цього періоду є перетворення опонентів на «ідеологічних противників».

Передумови для початку дискусії були досить серйозними. Критична ситуація, що склалася в українській літературі на 1925 р., свої коріння пустила ще на початку 20-х рр., коли були утворені перші національні письменницькі об'єднання. Намагаючись краще спертися на ноги, вони залучали до свого складу широкі народні маси, наслідуючи російський «Пролеткульт». Це привело до української літератури велику кількість слабо освічених людей, яких протегувала компартія.

Розпочав дискусію 30 квітня 1925 р. М. Хвильовий памфлетом «Про сатану в бочці, або про графоманів, спекулянтів та інших “просвітян” на сторінках «Культури й побуту» (додатку газети «Вісті ВУЦВК»). Це була відповідь тим силам, які, жонглюючи партійними політичними гаслами, спотворили й дискредитували мистецтво слова, писали примітивні й банальні твори. З вини пролеткультівців, таких організацій, як ВУАПП, ВУСПП, «Плуг», пропагувався лівацький нігілізм, відкидалася класична література, яка оголошувалася «класово ворожою». Керівництво «Плугу», зокрема, захищало «масові» («червону просвіту»), вважаючи кожного дописувача до газети «письменником».

Генератором дискусії й нових ідей був М. Хвильовий. Свої погляди він виклав у процесі полеміки у циклі памфлетів «Камо грядеши» (1925, «Куди йдемо»), «Думки проти течії» (1926), «Апологети писаризму» (1926), «Україна чи Малоросія» (1926), окресливши програму українського національного відродження.

За словами Г. Костюка, на роль письменника М. Хвильовий дивився як на найвищу відповідальну перед народом місію. Письменник мусить бути обдарований. Мусить бачити далеко і розуміти глибоко. Він мусить відкривати нові обрії, нові шляхи, нові ідеї для свого народу. Не плентатися в хвості мас, не бути рупором владної партії чи уряду. Бути сувереном і вміти незалежно думати [2, с. 131–132].

Для цього він закликав митців орієнтуватись на кращі класичні зразки світового письменства, «психологічну Європу», тобто на культуру Європи з її давніми гуманістичними традиціями, а не на пролеткультівську комуністичну літературу радянської Росії, відмовитися від малоросійського

епігонства й провінціалізму. Хвильовий висунув гасло «Геть від Москви!», в «Апологетах писаризму» радив українським митцям орієнтуватись не на російську комуністичну культуру: «Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше втікати... Наша орієнтація – на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, на його прийоми... Москва сьогодні є центр всесоюзного міщанства». На його погляд, повинен настати кінець імперській, великодержавницькій гегемонії. Він міркував: «Росія самостійна держава? Самостійна!» Так і Україна самостійна! Українське мистецтво має розвиватися самобутньо. Воно має свою концепцію – ідею вітаїзму (від латинського слова *vita* — життя), романтики вітаїзму, активного романтизму або «азіатського ренесансу».

У ході дискусії у М. Хвильового виявилось достатньо прихильників. Найбільш авторитетними з них у тодішніх культурних колах була група «неокласиків». М. Зеров під час дискусії наголошував, що широке використання здобутків світової культури «підійме на вершину мистецьку техніку, утворить з нашої творчості могутній культурою слова потік, що на поверхні примусить держатися тріски і сміття графоманів». Талановитий поет й літературознавець закликав митців слова «вибагливо і незалежно від попередніх оцінок переглянути дотеперішнє надбання української літератури. Ми повинні знов повному придивитися до наших уславлених письменників, інколи тільки з голосу нам відомих, з'ясувати їх значення для нинішнього нашого розвитку, їхнє місце в нашій літературній традиції». Разом з М. Рильським він звертався до митців опановувати секретами художньої творчості, удосконалювати мову як першоеlement літератури, культивувати наше «степове, пахуче», але «дике ще слово», працювати над словниками, що було дуже актуальним для культурного відродження України та державного статусу її мови.

Протилежну позицію зайняла комуністична влада. До дискусії втрутився Й. Сталін, написавши лист «До тов. Кагановича Л. М. та інших членів ПБ ЦК КП(б)У» від 26 квітня 1926 р., в якому виправдовував більшовицьку експансію в Україні і в усіх «гріхах» звинуватив М. Хвильового та українських «хвильовистів», тобто націоналістів. З розгромними статтями, спрямованими проти духовно-національного відродження України, виступили «рідні» партійні функціонери, спрямувавши свої удари проти «хвильовизму» як нібито соціал-націоналістичного ухилу в партії. Дискусія з естетичної площини перейшла в політичну.

Найяскравіший та найпереконливіший за формою памфлет М. Хвильового «Україна чи Малоросія» з'явився з-під пера письменника протягом травня–липня 1926 р. Хоча, аналізуючи зміст памфлету, слід вказати, що автор намагається у даному разі втриматися у рамках офіційно-декларованих документів часу. На початку памфлету М. Хвильовий усвідомлює результати своїх виступів, а саме – поразку «масовізму». Крім того, радіє, що вітчизняна культура почала рухатися в напрямку українського ренесансу, який привів до зростання авторитету талановитих митців. «Ми вже маємо і буйні фарби Петрицького, і конструктивну чіткість Мелера, і прекрасні звуки Вериківського, і незрівняну поезію Тичини, Рильського, і надзвичайного Курбаса, і..., і..., і...» [3, с. 621], – писав М. Хвильовий, перераховуючи перші ознаки українського відродження.

Полемічне вістря «України чи Малоросії» спрямоване проти академіка АН УСРР В. Юринця та завідувача відділу друку ЦК КП(б)У А. Хвилі, а конкретніше проти їх виступів з приводу статей М. Хвильового у пресі. Досить гострими є характеристики, які дав М. Хвильовий своїм опонентам. Так, В. Юринець «розшаркався перед Москвою, як якийсь російський князь перед ханом Золотої Орди або як зразковий член малоросійської колегії» перед самодержавцем всеросійським, і запевнив її, Москву, що «рвати з нею він не буде». Словом, «благонадерности», як сказав би той же росіянин на п'ять з плюсом». Щодо А. Хвилі, то письменник рекомендує цього «наполеона» наступним чином: «Колись Троїцький так говорив про Вардина: “У него тьма претензий, но знаний убийственно мало”. Те ж саме й з Хвилею: гонору – Чорне море, а ерудиції – як кіт наплакав» [3, с. 588–589]. Беручи до уваги становище, яке посідають його опоненти – «славетні і бездоганні марксистки», М. Хвильовий, мабуть, передбачаючи долю своєї статті, вважає свою відповідь їм «невдачною працею», однак наважується ще раз розвинути свої попередні гасла.

Проблематика памфлету охоплює три головні напрямки: Європа, Росія й Україна. У результаті аналізу цих трьох проблем постає, нарешті, в закінченому вигляді теорія азіатського ренесансу М. Хвильового. Хоч «гасло Європа залишається при всій його актуальності», всупереч «Апологетам писаризму» вона знову замикається в «психологічному» трактуванні, як категорія, що виробила «прогресивний людський тип» [3, с. 588]. Письменник наголошує, що під «Європою» ми мали не увазі не тільки технічні досягнення, але й – головне – психологічну категорію, певний тип культурного фактора в історичному процесі, певний революційний метод» [3, с. 610].

Найбільше занепокоєння в офіційних колах викликав розділ «Московські задріпанки» з «Апологетів писаризму». Тому М. Хвильовий змушений був розділити Москву, а разом з нею і Росію на дві нерівнозначні частини: «Є дві Росії: Росія “Краснопресненських” районів, Комінтерну і ВКП, і Росія Сухаревської крамарихи та жидкобородого “богоискателя”» [3, с. 610]. Москва сьогодні є центр всесоюзного міщанства, що в ньому, як всесвітній оазис, – пролетарські заводи, Комінтерн і ВКП» [3, с. 600]. Отже, соціальною базою тієї Росії і було міщанство. До нього письменник відносив і сучасну йому російську літературу, неодноразово згадуючи про «зайвих людей», «пасивно-песимістичні

настрої», самогубства. Він звинувачував сучасних йому російських літераторів у тому, що вони заражені духом великоросійського шовінізму. Для прикладу М. Хвильовий навів широко відомий тепер лист М. Горького до О. Слісаренка, в якому провідний російський письменник відмовляє видавництву «Книгоспілка» у проханні видати повість «Мать» українською мовою. Наводячи у повному обсязі цей лист, М. Хвильовий зазначає, що він не потребує коментарів, але на підставі вказаного листа письменник доводить, що навіть у М. Горькому «сидить великодержавник, проповідник російського месіанізму й “собираТЕЛЬ земли русской” для земли русской, але в усякому разі не для комунізму» [3, с. 604]. Аналізуючи минуле і сучасне російської літератури, М. Хвильовий доводить, що поради орієнтації на цю літературу звучать «злою іронією».

Розуміння М. Хвильовим політичного статусу Української СРР дає уявлення про те, що він дійсно вірив у декларативні документи, що ними проголошувалась її самостійність. На звинувачення А. Хвилі стосовно того, що М. Хвильовий назвав Україну самостійною державою, останній пропонує: «Перехрестіться, камраде, та подивіться в нашу конституцію. Розгорніть параграф перший і уважно прочитайте». Автор памфлету стверджує: «...ми є справді-таки незалежна держава, що входить своїм республіканським організмом в Радянський Союз». Цей процес, за М. Хвильовим, – природний, підтверджений «залізною і непереможною волею історичних законів», затримувати його – значить вносити «елемент хаосу в світовий загально історичний процес». Письменник виявляє талант передбачення, коли заявляє що «Україна доти буде плацдармом для контрреволюції (чи-то націоналізму), поки не пройде процес оформлення суверенної національної держави». З огляду на те, що в Україні є власна культура, економіка тощо, М. Хвильовому здається, що вона «трохи інакше буде іти до соціалізму, хоч і в одному радянському політичному союзі з Росією». Неоднозначно можна оцінювати й таку фразу письменника: «За рішучим і догадливим Хвилюю, ми вже давно послали екстрену ноту і закликаємо до розриву з РСФРР. Ну що ж, хай буде й так, коли комусь того хочеться» [3, с. 590–592]. Таким чином, М. Хвильовий у своєму памфлеті «Україна чи Малоросія» виступає як ідеолог націонал-комунізму.

За свідченням сучасників, М. Хвильовий випередив чи переріс свою добу на багато часу. «На цілих п'ять епох», – твердив І. Дніпровський в листі до А. Любченка. Перерости свою епоху для митця, філософа, з одного боку – щастя, з іншого – трагедія. Щастя, бо своїми відкриттями, ідеями він відкриває панорами невідомого майбутнього і цим мобілізує психіку сучасників до сприйняття і розуміння прийдешнього. Трагедія – бо переважно сучасники не сприймають відразу великих винаходів чи передбачень майбутнього. Ті ж, що мають владу над народом, ще більше бояться уникливих і далеких. Вони бажать їх знищити у будь-який спосіб – палити, відрубувати голови чи розстрілювати у залежності від стилю доби і звичок диктаторів. Теорія азійського ренесансу – одна з багатьох тез М. Хвильового, яку певна частина сучасників не сприйняла, а панівна влада кваліфікувала як зухвалий ревізіонізм і відхід від основних постулатів марксизму [4, с. 149].

Дана теорія, висунута М. Хвильовим ще в циклі «Камо грядеши», дістала критичних зауважень протягом дискусії, здається, не менше ніж пропозиція орієнтації на Європу. Для «кращої» аргументації своїх думок цього разу письменник бере у союзники вождя світового пролетаріату, він вказує що «Ленін ніс світло з Азії, але він завжди пропонував вчитися у Європи. Він, очевидно, гадав, що психологічну Європу можна зв'язати зі Сходом». У даному памфлеті М. Хвильовий користується еkleктичним поєднанням теорії циклічності з історичним матеріалізмом. «Кожний народ переживає дитинство, культурний етап і цивілізаційний», – вказує М. Хвильовий, йдучи за М. Данилевським та О. Шпенглером. Однак він пропонує користуватися теорією соціально-економічних формацій і, поділяючи історичні типи культур, розділити їх на патріархальний, феодальний, буржуазний і пролетарський періоди. Майже всі культури патріархального періоду, як-от мікенська, індійська, вавилонська, арабська, були утворені народами, які мешкали на території Азії, або географічно примикали до неї. Одночасно «людський матеріал Європи» відіграв порівняно невелику роль в творенні першого культурно-історичного типу. Розв'язуючи проблеми патріархального періоду, населення Азії настільки вичерпало свої духовні сили, що тип феодальної культури мусив проявитися на європейській території, що була наповнена невиявленою енергією. Цієї енергії Європі вистачило і для створення культури третього періоду – буржуазного [3, с. 610–612].

М. Хвильовий вважає себе за сучасника загибелі буржуазного типу культури на європейській території. Вважаючи, що «творчу енергію вичерпано» і що «західне суспільство йде до стану духовної імпотенції», він переносить творення нового пролетарського культурно-історичного типу на територію Азії: «Віковий тисячолітній відпочинок східного людського матеріалу – це є період накопичення енергії для всесвітніх універсальних завдань». Цей культурно-історичний тип, який М. Хвильовий називає азійським ренесансом, буде тривати, як і попередні, кілька століть. Для того щоб не бути голослівним, письменник наводить ознаки народження нового типу: в соціально-економічній площині – проекти Сунь-Ят-Сена про розвиток господарства, в політичній – Гоміндан, який, за М. Хвильовим, є фактор більш революційного значення, ніж якийсь амстердамський інтернаціонал, в культурній – творчість індійського поета Рабіндраната Тагора [3, с. 613–615]. Отже, сучасному читачеві подібна

теорія здається, мабуть, вже не такою і фантастичною, виходячи з соціально-економічного розквіту цілих регіонів азіатського континенту.

На думку М. Хвильового, азіатський ренесанс визначатиметься високою класичною освіченістю, що буде ґрунтуватися на здобутках як азіатської, так і європейської культур. Однією з передумов азіатського ренесансу, за М. Хвильовим, є наявність більшовицької моделі держави. Оскільки Україна стоїть на межі Європи і Азії і має можливість скористатися енергетичним потенціалом як однієї, так і іншої, оскільки в Україні будується комунізм, остільки вона має стати в авангарді четвертого культурно-історичного типу. Рушійною силою азіатського ренесансу має стати людина нового типу. У письменника є кілька характеристик цієї людини: вона – «сильна і цільна», «відважний конкістадор», «революційний конкістадор», «геніальний неспокійний громадянин». Зрозуміло, що все це той самий тип ідеальної громадської людини, що вироблений Заходом і рухає історичний процес. На жаль, передбачення М. Хвильового стосовно України, якій надавалося авангардне значення в азіатському ренесансі, до сьогодні не виправдалися. Ймовірно, що одна з головних причин цього – тривале знаходження українського народу в ролі молодшого брата Росії, від чого письменник вимагав відмовитися.

Очевидно, що друга версія теорії азіатського ренесансу мала більш науковий вигляд, ніж попередня. Вона приваблює своїми перспективами і проявами передбачень. Стає зрозумілим, чому офіційні кола не наважилися її надрукувати. Хоча такі заходи особливо не допомогли: памфлет поширювався у друкованих копіях і не тільки у Харкові, а й по інших містах України. Усім, хто у той час мав бажання з ним ознайомитися, не доводилося довго шукати. Як записав у своєму щоденнику С. Єфремов, він «перечитав у рукопису заборонену статтю М. Хвильового... Автор – теж большевик, але здорово сипле своїм колегам за “малоросіянство”. Тому-то статтю й заборонено. ...Може б він і виписався на публіциста, ...видимо цій стороні його діяльності покладено край» [5, с. 453].

У дію вступають адміністративно-репресивні заходи щодо памфлету, з «Україною чи Малоросією» воюють, не друкуючи її. Масштаби дискусії та її вплив на українське суспільство почали непокоїти керівну партійну ланку, наприкінці 1926 р. В. Затонський надсилав до відділу робітничого мистецтва тасмного листа, в якому пропонує «негайно подати систематизовані точні відомості про настрої селінтелігенції», зокрема про її ставлення до літературної дискусії [6, арк. 1].

Отже, виступи М. Хвильового торкалися, очевидно, не тільки проблеми літератури, а й культури в цілому, ідеології, врешті питання – бути чи не бути українській нації, як їй вижити в межах СРСР, як зберегти свою національну й духовну самобутність під тяжкою загрозою наступу модифікованої російської імперії. Ці виступи письменника відбили загальний настрій нації. Його підтримали академіки, вчителі, студенти, неокласики, зокрема М. Зеров, М. Рильський, М. Могилянський. До його тез приєдналась Українська Академія Наук (УАН), політики, економісти, інженери. Економіст М. Волобуєв за допомогою статистичних даних довів, що більшовицький уряд у Москві продовжує стару імперську колоніально-економічну політику на Україні. Тому він вимагав зробити її незалежною від імперського центру – Москви. А член ЦК КП(б)У О. Шумський доповнив М. Хвильового, вимагаючи від Й. Сталіна усунути російське керівництво з ЦК КП(б)У та уряду України, сприяти дерусифікації українського пролетаріату.

Оскільки широкий фронт, яким наступали «націоналісти», не міг задовольнити комуністичне керівництво, почалися політичні звинувачення, навішування «ярликів» «ворогів народу». У такий спосіб літературну дискусію було силоміць придушено. Не маючи естетичних та ідеологічних аргументів, незабаром компартія вдалася до засобів НКВС – тотального терору українців, провокацій, голодомору 1933 р. У таких жорстоких умовах наклав на себе руки і М. Хвильовий – він не захотів бути рабом чужої народів владі, ствердивши цим ідейну перемогу фізично розстріляного відродження над силами зла.

На жаль, іронічно і до сьогодні в українському політикумі звучать питання, висловлені М. Хвильовим 80 років назад: хто ми? де ми живемо – в Україні чи Малоросії? Яким шляхом повинна йти до майбутнього новітня українська держава? Очевидно, до того часу поки українські політики не відпрацюють внутрішньоукраїнські проблеми й суперечності, не визначать зовнішньополітичні пріоритети, Україна буде плентатися у хвості загальноісторичного поступу.

Джерела та література

1. Сталин И.В. Тов. Кагановичу и др. членам ПБ ЦК КП(б)У // Сочинения. – М., 1952. – Т. 8.
2. Костюк Г. З гори Гелікон на Голгофу // Костюк Г. Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі). – Вашингтон; К., 2002.
3. Хвильовий М. Україна чи Малоросія // Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т. 2.
4. Костюк Г. Неопалима купина // Костюк Г. Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі). – Вашингтон; К., 2002.
5. Єфремов С.О. Щоденники, 1923–1929. – К., 1997.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2260.

Summary

The main questions that were raised by Mykola Khvylovyj, during the literature discussion in 1925–1928 are analyzed in this article. The author focused on the role of Ukraine in Asian renaissance theory and under what circumstances Ukraine could establish itself in the forefront of the creating of 4th hystorical-cultural type of mankind's development.

Р. Сербин

АНТИ-ГЕНОЦИДНА КОНВЕНЦІЯ ООН І УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОДОМОР*

Ухвалений Верховною Радою 28 листопада 2006 р. «Закон України про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні» визнав голод «геноцидом українського народу».¹ Вперше український парламент визнав український геноцид постановою 15 травня 2003 р., але в тому документі ще не було твердження, що рішення робилося відповідно до конвенції «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», ухваленої Організацією Об'єднаних Націй 9 грудня 1948 р. Новий закон звертає увагу на визнання українського геноциду парламентами Австралії, Аргентини, Грузії, Естонії, Італії, Канади, Литви, Польщі, США і Угорщини. Він також покликається на спільну декларацію «співчуття» з нагоди 70-ї річниці «національної трагедії України», яку 2003 р. підписали кілька десятків державних представництв до Об'єднаних Націй, та подібну заяву членів Європейського Союзу з 2006 р. Документ обминає той факт, що ні ООН, ні ПАРЄ не задовольнили прохання України визнати український голод геноцидом. Правда, обидві міжнародні асамблеї засудили Голодомор як злочин, але назвати його геноцидом таки не відважилися – через опозицію Росії та неспроможність української дипломатії переконати їх у правоті своїх домагань.²

Геноцидний характер українського голоду 1930-х рр. продовжує викликати полеміку в політичному та науковому колах. Коментаторів цієї катастрофи можна поділити на чотири групи. Апологети Радянського Союзу або заперечують самий факт голоду, або пояснюють його кліматичними обставинами та труднощами переходу сільського господарства від приватної до соціалістичної системи. Вони відкидають будь-яку відповідальність Сталіна та його режиму. Друга група вважає сталінську політику однією з причин голоду і її засуджує, але відмовляється називати голод геноцидом. Для третьої групи сталінська злочинна політика була геноцидом, але не національним (проти українців), а соціальним (проти селян), бо одночасно голод охопив Казахстан і РСФСР. Лише частина коментаторів голодомору беззастережно визнає його як геноцид проти українців.

Критики концепції «українського геноциду» часто покликаються на Конвенцію ООН, вони переконані, що український голод не відповідає критеріям цього документа. Наприклад, на міжнародному науковому з'їзді в Берліні на сесії під назвою «Чи був голод в Україні 1932–1933 рр. геноцидом?» одну з трьох доповідей виголосив Отто Люхтергандт, професор права Гамбурзького університету. Автор твердив, що «на питання чи український Голодомор був геноцидом можна відповісти лише на підставі анти-геноцидної конвенції (9.12.1948), тому що вона однака дає відповідні критерії, себто дефініцію геноциду, як злочину проти міжнародного права»³ Люхтергандт має рацію, що доводити геноцидний характер українського голоду перед Асамблеєю ООН потрібно на підставі Конвенції тої ж організації. Але не можна погодитися з твердженням німецького юриста, який у своїй доповіді задемонстрував обмежене знання історії сталінської доби, брак розуміння специфіки українського голоду та неознайомленість з найновішими документами, що український Голодомор не відповідає критеріям Конвенції 1948 р.⁴ Не можна також поділяти opinio на цю тему київського історика Станіслава Кульчицького, який ще 1991 р. писав про Голод як геноцид,⁵ але твердження гамбурзького колеги не заперечував на конференції, бо вважає, що «цей голод не підпадає під

* Публікується зі збереженням стилістики та орфографії автора

¹ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=d>. Доступ 4.12.06. В оригінальному проекті закону, запропонованому Президентом Віктором Ющенком, мова йшла про "геноцид української нації": http://www.president.gov.ua/done_img/files/pr_golod.html.

² Валерій Кучинський, представник України до ООН, заявив на семінарі в Інституті Грамші (Рим), 12.10.2005, що українська сторона не дала комітетові ООН доказів, що радянський режим знищував українців. Станіслав Кульчицький, "Чому Сталін нас нищив?" День. 27.10.2006.

³ Otto Luchterhand, "Famine in Ukraine and the Provisions of International Law on Genocide", ICCEES VII World Congress Abstracts. Europe – Our Common Home? Berlin, 2005. Стр. 247-248.

⁴ Науковець не знав, наприклад, про директиву Сталіна 22 січня 1933 р., про яку мова нижче.

⁵ Кульчицький С.В. Ціна «великого перелому». – К.: В-во Україна, 1991. – С. 302.